

SÕNAMOODUSTUS

Sõnamoodustusabi

Sirje Mäearu

Nime-, tsitaatsõna- ja lühendituletised

Kas Jamaica'lane, jamaica'lane või jamaicalane?

Tuletised, mis on saadud isiku-, koha- vm nimest, kirjutatakse väikese algustähega, nt *Eestimaa* > *eestimaine*, *Mitsubishi* > *mitsubishilik*, *Mitšurin* > *mitšurinlane*, *München* > *münchenlane*, *Vändra* > *vändralane*, *Treffner* > *treffnerist*; *Euroopa* > *euroopastuma*, *Internet* > *internetistama*.

Tuletistes säilitatakse tuletusaluse nime algupärane kuju: *Thatcher* > *thatcherism* (mitte *tätšerism*), *Chopin* > *chopiniaana*, *Goethe* > *goethelik*, *Napoleon* > *napoleonlik*, *Newton* > *newtonlus*, *Rembrandt* > *rembrandtlik*, *Cluny* > *clunylane* (Cluny kloostrist), *Guatemala* > *guatemalalane*, *Honduras* > *honduraslane*, *Jamaica* > *jamaicalane*, *Kraków* > *krakówlane*, *Milano* > *milanolane*, *Myanmar* > *myanmarlane*, *Nicaragua* > *nicaragualane*, *Paraguay* > *paraguaylane*, *Uruguay* > *uruguaylane*, *Wales* > *waleslane*.

Nime ja liite piiril tekkinud kaashäälikuühend kirjutatakse reeglikohaselt, st iga häälik ühe tähega: *Tallin(n* → *Ø*) + *-lane* > *tallinlane*, *Marss* > *marslane*. See ei kehti nime lõpu- ja liite

algushäälikust tekkinud topeltkaashääliku kohta: *Iisrael* + *-lane* > *iisraellane*, *Nepal* > *nepallane*, *Portugal* > *portugallane*.

Ülakoma lisatakse nime ja liite piirile siis, kui nime lõpposa kirja pilt ja hääldus on tugevasti erinevad: *Gaulle* [gool] > *gaulle'ism*, *Molière* [moljeer] > *molière'ist*, *Shakespeare* [šeikspiir] > *shakespeare'lik*, *Voltaire* [voltäär] > *voltaire'lik*, *Alsace* [alzass] > *alsace'lane*, *Marseille* [marssei] > *marseille'lane*, *Melbourne* [melbö(r)n] > *melbourne'lane*, *Yorkshire* [joo(r)kšir] > *yorkshire'lane*. Eriti käib see kirja pildis täishäälikuga, aga häälduses kaashäälikuga (või vastupidi) lõppevate nimede kohta.

Kui nimi lõpeb vokaalühendiga, mis hääldub ühe vokaalina, või konsonantühendiga, mis hääldub ühe konsonandina, ei pea ülakoma panema, nt *Barbie* [barbi] > *barbielik*, *Chardonnay* [šardonne(e)] > *chardonnaylik*; *Strasbourg* [strasbuur] > *strasbourglane*.

Nimetuletised jäävad samasse kirja mis muugi tekst (siinses kirjutises on näited kursiivis), nt: Viimases raundis võitsid chicagolased lasvegaslasi 2 : 0.

Kas lõuna-eestlane või lõunaeestlane?

Tuletised, mis on saadud sidekriipsu sisaldavatest nimedest, kirjutatakse ilma sidekriipsuta, nt *Baden-Baden* > *badenbadenlane*, *Lõuna-Eesti* > *lõunaeestlane*, *Lõuna-Aafrika* > *lõunaaafrikalane* (või loetavussidekriipsuga: *lõuna-aafrikalane*), *Kodu-Eesti ja Välis-Eesti* > *kodueestlane* ja *väliseestlane*, *Põhja-Itaalia* > *põhjaitaalialik*, *Põhja-Tallinn* > *põhjatallinlane*, *Taga-Karpaatia* > *tagakarpaatlane*, *Vana-Kreeka* > *vanakreeklane*, *Toulouse-Lautrec* > *toulouselautreclik*, *Tiit-Rein* > *tiitreimulik*, *Kaval-Ants* > *kavalantsulik*.

Sidekriipsuta kirjutatakse ka kaassõna ja nime ühendist saadud tuletisi (tõlgendatav ka kaassõnast ja nimetuletisest saadud liitsõnana): *üleameerikaline*, *ülebaltikumiline*, *üleestiline* (või

loetavussidekriipsuga: *üle-eestiline*), *üleeuroopaline*, *üleliivi-maaline*, *ületallinnaline*, *ülevenemaaline*.

Mitmeosalistest nimedest saadud tuletised võib kirjutada kokku või panna loetavussidekriipsu: *Bridget Jones* > *bridgetjonesilik* ~ *bridget-jonesilik*, *da Vinci* > *davincilik* ~ *da-vincilik*, *Mona Lisa* > *monalialik* ~ *mona-lialik*, *Rio de Janeiro* > *riodejaneirolane* ~ *rio-de-janeirolane*, *Vaba Ungari* > *vabaungarlane* ~ *vaba-ungarlane*. ÕS 2006 on kirjutatud seesugused tuletised sidekriipsuga: *don-juanlik*, *don-quijote'lus*.¹

Sidekriipsuga kirjutatakse nime sisaldavatest fraasidest, näiteks lisanditarindist lähtuvad tuletised: *onu Sam* > *onu-samilik*, *isa Goriot* > *isa-goriot'lik*.

Kas *rakverelane* või *rakverlane*?

Vokaallõpulistest kohanimedest saab *lane*-tuletisi teha kaht viisi. Ühel juhul liidetakse tuletusliide kuni kaashäälikuni lühenenud kohanimetüvele (see tuletusmall on vanem), teisel juhul lühendamata nimekujule. Lõpuvokaali võrra võivad lüheneda astmevahelduseta kahesilbilised teise- ja kolmandavärtlised, samuti rohkemasilbilised tüved: *Kihn(u* → Ø) + *-lane* > *kihnlane*, *Ruhn(u* > *ruhnlane*, *Alpi* > *alplane*, *Kariibi* > *kariiblaine*, *Helsingi* > *helsinglane*, *Gabrovo* > *gabrovlane*, *Vanemuine* > *vanemuislane*. Uuemad ja harvemad ning mitmesilbilistest kohanimedest saadud tuletised on enamalt jaolt lühenemata alustüvega, nt *Toscana* > *toscanalane*, *Verona* > *veronalane*.

Mõnede kolme- ja enamasilbiliste kohanimede puhul liitub *-lane* nii lühenenud kui ka lühenemata tüvele: *Rakvere* >

¹ Võõrnimetuletiste õigekirja kohta vt lisaks T. Erelt, Eesti ortograafia. 4., täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005, lk 18–19; S. Mäearu, Võõrnimetuletiste õigekirjast. – T. Erelt, T. Leemets, S. Mäearu, M. Raadik. Keelenõuanne soovitab. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1996, lk 113–118.

1) *rakver(e* → Ø) + *-lane* > *rakverlane* ja 2) *rakvere* + *lane* > *rakverelane*; *haapsallane* ja *haapsalulane*, *jõgevlane* ja *jõgevalane*, *peterburlane* ja *peterburilane* (mitte *sanktpeterburglane*), *viiburlane* ja *viiburilane*, *napollane* ja *napolilane*.

Kui nimi lõpeb *la*-silbiga, leiab tüve ja *lane*-liite piiril aset ühe *la*-silbi kustumine (tõlgendatav ka *la*-silpide kattumisena): *Karjala* > *karjala* + *-lane* > *karjalane*, *Varbola* > *varbolane*.

Kas *burgundialane* või *burgundlane*?

Mitmesilbilised võõrnimed võivad liitega seostumisel lüheneda (vt ka eelmist osa). Näiteks lühenevad sageli *ia*-lõpulised nimed: *Arkaad(ia* → Ø) + *-lane* > *arkaadlane*, *Babüloonia* > *babüloonianlane*, *Burgundia* > *burgundlane*; samuti *ika*-lõpulised: *Aafrik(a* → Ø) + *-lane* > *aafriklane*, *Korsika* > *korsiklane*. Erandliku kujuga on häälikulistel põhjustel *austerlane* (< *Austria*) ja *estoonlane* (< *Estonia*). Lühenemata kujul käibivad nt *India* > *indialane*, *Lõuna-California* > *lõunacalifornialane*, *Virginia* > *virginialane*.

Täishäälikuga lõppev alustüvi lüheneb, kui ta lõpeb sama häälikuga, millega liide algab (tõlgendatav ka häälikute kattumisena), nt *Murphy* [möö(r)fi] > *Murph(y* → Ø) + *-ism* > *murphism*, *Bovary* > *bovarism*.

Kas *moldovlane* või *moldaavlane*?

Mõningaid kohanimesid on lubatud kirjutada kahel kujul, nt *Colombia* ja *Kolumbia*, *Kenya* ja *Keenia*, *Moldova* ja *Moldaavia*, *Venezuela* ja *Venetsueela*. Seepärast on ka õiged mõlemad nendest saadud tuletised: *Colombia* > *colombialane* ja *Kolumbia* > *kolumblane*, *Kenya* > *kenyalane* ja *Keenia* > *keenialane*, *Moldova* > *moldovlane* ja *Moldaavia* > *moldaavlane*, *Venezuela* > *venezuelalane* ja *Venetsueela* > *venetsueellane*. (Siinsed tuletised on antud Emakeele Seltsi keeleteoimkonna poolt soovitatud

kujul. Maailma maade ja nende elanike nimetusi on hiljem pidevalt täpsustatud ja ajakohastatud ning neid saab vaadata aadressil [http://www.eki.ee/knab/.](http://www.eki.ee/knab/))

Kas *bachlik* või *bachilik*?

Pearõhust alates ühesilbiliste (omastavas kahesilbiliste) astmevahelduslike nimede puhul (lõpevad kaashäälikuga või mitmest kaashäälikust koosneva järjendiga) ei ole ranget reeglit selle kohta, kas *lik*-liitele eelnev tüvi peab olema nimetavas või omastavas. Esineb nii üht kui ka teist, nt *Bach* > *bachlik* ~ *bachilik*, *Brecht* > *brechtlik* ~ *brechtilik*, *Faust* > *faustlik* ~ *faustilik*; samuti *Hollywood* > *hollywoodlik* ~ *hollywoodilik*, *Robin Hood* > *robinhoodlik* ~ *robinhoodilik*, *Savisaar* > *savisaarlik* ~ *savisaarelik*.²

-lane liitub enamasti nimetavas käändes kohanimele, nt *Kadriorg* > *kadriorglane*, *Delaware* [delavaar] > *delawarelane*, *New York* > *newyorklane* ~ *new-yorklane*, *Zelenogorsk* > *zelenogorsklane*. *sk*-lõpuliste nimede puhul võidakse hääldamise hõlbustamiseks lisada liide ka omastava tüvele, nt *Zelenogorsk* : *Zelenogorski* > *zelenogorskilane*.

Kas *macho*'lik või *macho*'lik?

Tsitaatsõnad säilitavad tuletises oma kirjaviisi, st tsitaatsõna on teises kirjas kui liide (ja muu tekst) ning on ühendatud liitega ülakoma abil. Näiteks, kui muu tekst on püstkirjas, siis tsitaatsõna on kaldkirjas: *macho* > *macho*'lik, *performance* > *performance*'likkus. Mitmeosalisi tsitaatkeelendeid võib kirjutada ka sidekriipsuga: *new age* > *new age*'lik ~ *new-age*'lik,

² Vt ka S. Vare, Omadussõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus, 1984, lk 44.

ad hoc > *ad hoc'sus* ~ *ad-hoc'sus*, *comme il faut* > *comme il faut'lik* ~ *comme-il-faut'lik*.

Kuidas moodustada tuletisi lühenditest?

Väiketähtlühendile liidetakse tuletusliide sidekriipsu abil, nt *aii* > *aii-lane*, *wifi* > *wifi-stama*. Suurtähtlühendist saadud tuletist võib kirjutada sidekriipsuga või ilma, nt *IT* > *IT-stama* (loe: ii-tee-stama) ~ *ITstama*.³ *l*-tähega algavate liidete puhul on sidekriipsuga kirjutamine selgem, nt *AEGEE* > *AEGEE-lane* (~ *AEGEElane*), *ISIC* > *ISIC-lik* (~ *ISIClik*), *KGB* > *KGB-lane* (~ *KGBlane*). Mõningaid sõnana loetavatest suurtähtlühenditest saadud tuletisi kirjutatakse ka väiketähtedega, nt *NATO* > *NATO-lane* ~ *natolane*, *ELO* > *ELO-lane* ~ *elolane*, *SS* > *SS-lane* ~ *esseslane*.

Nimisõnatuletus

Kas õppejõuskond või õppejõudkond?

Üldiselt liitub *-kond* nimetava tüvele: *laud* + *-kond* > *laudkond*, *meeskond*, ainult *ne-*, *line-*, *lane*-liiteliste sõnade puhul *s*-tüvele: *naine* : *nais(e → Ø)* + *-kond* > *naiskond*, *tööliskond*, *haritlaskond*. Ka *ja*-liite puhul lisandub alustüvele *-s*: *õpetaja* + *-s* > *õpetajaskond*, *lugejaskond*. Seesuguste sõnade eeskujul on erandlikuna loodud *liikmeskond* ja *jaoskond*.

Sõnast *õppejõud* on korrapärane tuletis *õppejõudkond*, samuti on moodustuselt õiged *klientkond*, *professorkond*, *tudengkond*.

Tähele tuleb panna *kond*-tuletiste õigekirja: tüve ja liite pii- ril tekkivas kaashäälikuühendis kirjutatakse kõik häälikud ühe

³ Argikeeles märgib infotehnoloogiat sõna *itt*, millest saab tuletada verbi *itistama*.

tähega: *fänn* > *fänkond*, *lipp* > *lipkond*. See reegel ei kehti, kui tüvi lõpeb *k*-ga ehk sama häälikuga, millega *kond*-liide algab: *kesk* > *keskkond*, *salkkond*, *õhkkond*.

Sageli piisab raskepärase tuletise asemel tuletusaluse sõna mitmusest: vrd *tütarlapskond* ja *tütarlapsed*, *helistajaskond* ja *helistajad*.

Kas maksukohustuslane või maksukohuslane?

Tuletise aluseks on sõna *maksukohustus*, millele liidetakse *lane*-sufiks. Seega on täpsem *maksukohustuslane*, sama moodi *käibemaksukohustuslane*, *aruandekohustuslane*, *raamatupidamiskohustuslane*, *sõjaväekohustuslane* jt.

Kas eksportöör või eksportija?

Kui isikut märkiva võõrnimisõna (*eksportöör*, *importöör*, *investor*, *eksperimentaator*, *degustaator*) kõrval on eesti keeles olemas tähenduselt seotud samatüveline tegusõna (*eksportima*, *importima*, *investeerima*, *eksperimenteerima*, *degusteerima*), tasub enamasti kasutada sellest saadud *ja*-tegijanime (*eksportija*, *importija*, *investeerija*, *eksperimenteerija*, *degusteerija*). Kindel eelistus on sellistel omaliitelistel tuletistel nagu *masseerija* (mitte *massöör*, *massažöör* ega *massažist*), *modelleerija* ~ *modellist* ~ *mudeldaja* (mitte *modellöör* ega *mudellöör*), *realiseerija* (mitte *realisaator*). Vahel saab mõne väga võõramaigulise tuletise asendada sobiva liitsõnaga või muutüvelise tuletisega: *piletimüüja* ehk *piletikontrolör* (mitte *piletöör*), *treeninguseade* ehk *valmendi* (mitte *trenažöör*).

Tuleb ka tähele panna, mida väljendada soovitakse. Näiteks sobivad sõnad *eksaminaator* ja *koordinaator* märkima küll seadmeid, kuid isikute puhul tuleks kasutada *ja*-tegijanime: *eksamineerija*, *koordineerija*.

Kas *pudedus* või *pudesus*?

Nimisõna moodustatakse omadussõnast sageli selle omastava vormi põhjal, mis võib lüheneda täishääliku võrra: *pude* : *puded*($a \rightarrow \emptyset$) + *-us* > *pudedus*, *üldis*($e \rightarrow \emptyset$) + *-us* > *üldisus*, samuti *suitsus*, *garantiilisus*, *kodumaisus*, *mitmekesisus* (mitte *mitmekesidus*). *u*-tüvelise sõna omastava lõpuvokaal langeb kokku liite algusvokaaliga, toimub häälikute kattumine, nt *vali* : *valju* + *-us* > *valjus* (mitte *valjusus*). Sama juhtub *us*-tuletise moodustamisel mäårsõnast *palju*: *palju* + *-us* > *paljus*. (Lühema *paljus* kõrval on lubatud küll ka pikem *paljusus* kui tähenduselt selgem – *paljus* võib olla ka 'paljas-olek'.) Mõnel juhul rakendub *us*-liite asemel selle variant *-dus*: *kallis* : *kalli* + *-dus* > *kallidus*, *aldis* : *alti* + *-dus* > *altidus*, *haigusvaba* + *-dus* > *haigusvabadus* (mitte *haigusvabasus*).

Kas *liikmelisus* või *liikmesus*?

Nimisõnast saab nn olekusõna moodustada liitega *-sus*, nt *liige* : *liikme* + *-sus* > *liikmesus* 'liikmeks olek' (ekslikult on kasutama hakatud sõna *liikmelisus*, mis on tuletis omadussõnast *liikmeline*), *klientsus* 'kliendiks olek', *subjektsus* 'subjektiks olek'.

lus-liitega moodustatud tuletised väljendavad sotsiaalseid nähtusi, näiteks *dissidentlus* 'erimeelsete liikumine', *doonorlus* 'doonoriks olemine', *fänlus* 'kuulsuste ihalus', *hulkurlus* 'hulkuv eluviis, hulkurielu elamine', *joomarlus* 'liigjoomine sotsiaalse pahena'.

Probleemiks on olnud sõnast *autor* lähtuv tuletis. Kuna see märgib konkreetset seisundit, on siin õige liita *sus*-, mitte *lus*-liide: seega *autorsus*, mitte *autorlus*.

Kas hotellide *täitumus* või *täituvus*?

Tegusõna puhul saab liite *-us* liita ka kesksõnade ja *ma*-tegevusnime vormide tunnustele.

tud-kesksõnast saadud tuletised märgivad olekut: *huvitat*(*ud* → \emptyset) + *-us* > *huvitatus* 'huvitatud olek' (seda saab tõlgendada ka *tus*-liitena: *huvita-* + *-tus*), *läbimõeldus* 'läbimõeldud olek', *vastandatus* 'vastandatud olek'. *tus*-tuletisi saab moodustada sihilistest tegusõnadest.

Olekut märgivad ka *ma*-tegevusnimest saadud tuletised: *hällim*(*a* → \emptyset) + *-us* > *hällimus* 'hällinud olek' (seda saab tõlgendada ka *mus*-liitena: *hälli-* + *-mus*). *mus*-tuletisi saab moodustada sihitutest tegusõnadest.

tav-kesksõnast saadud tuletised märgivad mingit omadust: *käideldav* + *-us* > *käideldavus* 'omadus olla käideldav', *hallatavus* 'omadus olla hallatav' (mitte *hallatus*, mis lähtub *tud*-kesksõnast ja märgib olekut), *nakatavus* 'omadus olla nakatav'.

v-kesksõnast saadud tuletised märgivad mingit võimet: *kohanev* + *-us* > *kohanevus* 'kohanemisvõime', *paisuvus* 'paisumisevõime', *täituvus* 'täitumisvõime'.

Verbituletiste puhul on küsimusi andnud ka nende tähendus, nt vrd *salastus* 'salastamine' ja *salastatus* 'salastatud olek', *kohustus* ja *kohustumus* 'kohustunud olek', viimast sõna ei ole õige kasutada *kohustuse* asemel: (*juhtkonna*) *kohustumus* peab olema (*juhtkonna*) *kohustus*.

Täituma-tegevusõnast lähtuv *täitumus* märgib täitunud olekut ning *täituvus* (< *täituv*) täitumisvõimet. Seega saab hotellide, rongide, lennukite puhul rääkida *täitumusest*. *mus*-lõpulised on ka statistikasõnad: *poiste ja tüdrukute sündimus* 'sündide arv mingis ajavahemikus' (mitte *sündivus*), *südamehaigustesse suremus*, *suur haigestumus tuberkuloosi*.

Kas *pakkumine* või *pakkumus*?

Sageli küsitud sõna *pakkumus* on pakkumise kui tegevuse üksikjuhtum, nagu *tellimus* on tellimise üksikjuhtum – üks konkreetne tellimine – ja *külastus* külastamise üksikjuhtum. Sama moodi

eristuvad liitsõnad *enampakkumus* ja *enampakkumine*, *hinna-*
pakkumus ja *hinna**pakkumine*.

Kas kasutamisjuhend või kasutusjuhend?

Tähendus on neil sõnadel üks, ent *kasutusjuhend* on ladusam. Liitsõnades eelistatakse nii mõnigi kord täiendosas *mine-*
tuletisele lühemat *us-* või *e-*tuletist, nt pigem *kergitusaine*,
automaatsalvestusrežiim, *kinkeleping*, *kaevetööd* kui *kergitamis-*
aine, *automaatsalvestamisrežiim*, *kinkimisleping*, *kaevamistööd*.
Kui on tarvis toonitada enesekohasust, siis on selgem pikem
vorm, nt *väljalülitumistemperatuur*, sest sõnal *väljalülitus* on
kaks tähendust: 'väljalülitamine' ja 'väljalülitumine'.

Omadussõnatuletus

Kuidas on omadussõna sõnast *logistika*? Aga sõnast *empaatia*?

Omadussõnamoodustuse teemal on sagedamini küsitud seda,
kuidas muuta tuletusliite abil sõna liiki, näiteks kuidas saada nimi-
sõnast *initsiatiiv* omadussõna: *initsiatiiv* + *-kas* > *initsiatiivikas*.

Probleemiks on olnud eeskätt *ia-* ja *ika-*liitelised võõrsõ-
nad, mis omadussõnaliite ees lühenevad¹ kas 1) lõppvokaali
võrra: *empaatia* > *empaatiline* (mitte *empaatialine*), *paranoia*
> *paranoiline* (mitte *paranoialine*), *ikonograafia* > *ikonograafi-*
line (mitte *ikonograafialine*), *kriminoloogia* > *kriminoloogiline*

¹ Seda saab tõlgendada ka seotud võõrtüvele liitumisena. Tüvi on vaba
või seotud olenevalt sellest, kas ta võib esineda ka iseseisva üksusena
(sõnana) või tuleb ette üksnes sõna osana (vt M. Ereht, R. Kasik,
H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti
keele grammatika I. Morfologia ja sõnamoodustus. Tallinn: Eesti
Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, 1995, lk 408).

(mitte *kriminoloogiline*); või 2) lõppsilbi võrra: *logistika* > *logistiline* (mitte *logistikaline*). Liide säilib, kui eri sõnu on vaja tähenduslikult lahus hoida, vrd nt *füüsiline* ja *füüsikaline*, *akadeemiline* ja *üleakadeemiline*.

Omadussõna liite-eelne tüvi võib tuletusaluseks olevast nimisõnast erineda. See toetab seisukohta, et omadussõnaliide ei seostu mitte nimisõnaga, vaid seotud võõrtüvega: vrd *anoreksia* ja *anorektiline* (samuti nimisõna *anorektik*), *düsleksia* ja *düslektiline* (nimisõna *düslektik*), *kemotaksis* ja *kemotaktiline*, *tromboos* ja *trombootiline* (mitte *trombosiaalne*), *mükoos* ja *mükootiline*.

Kas kummitaoline on *kumjas*?

jas-liide moodustab nimisõnale liitudes sarnasust väljendava tuletise, mida sobib kasutada vastava liitomadussõna (põhisõnaks *taoline*, *sarnane*) sünonüümina. Näiteks *pesataoline* = *pesajas*, *kruvitaoline* = *kruvijas*, *kummitaoline* = *kumjas*, *kärjetaoline* = *kärgjas*, *labürinditaoline* = *labürintjas*, *rubiinisarnane* = *rubiinjas*.

NB! Ühesilbiliste ülipika kaashäälikuga lõppevate sõnade puhul tuleb arvestada kaashäälikuühendi õigekirjutust, st *jas*-liite seostumisel alustüvi lüheneb: *kamm* + *-jas* > *kamjas*, *rull* > *ruljas*, *tünn* > *tünjas*, *uss* > *usjas*.

Kas juuksed on *siidised* või *siidsed*?

Siin on tegu juhtumiga, kus ühest ja samast tüvest on moodustatud kaks eri sisuga tuletist. Omastavale (*siidi-*) liitunud *ne*-liide annab tuletise *siidine*, mis tähendab 'siidi sisaldav; siidpehme'. Nimetava käände vormi (*siid-*) põhjal saadud *siidne* tähendus on 'siidist tehtud'. Juuksed on *siidised*. Samamoodi erinevad näiteks *muldne* 'mullast tehtud või koosnev; muldvana' ja *muldlane* 'mullaga kaetud või koos'.

Kas *varane* või *varajane* sekkumine?

Õige on mõlemad: ühel juhul on määr sõnaga liitunud liide *-ne*, teisel juhul selle pikem variant *-jane*. Täheenduselt on *varane* ja *varajane* sünonüümid, näiteks *varajane* sekkumine, *varajane* kevad, *varajane* kartul, *varajasel* tunnil ning *varane* äratus, *varased* sordid, *varases* lapsepõlves. Hilise vastandina esitab õigekeelsussõnaraamat küll vaid *varajase*.

Kas õige on *portabiilne* või *portatiivne*?

Siin on küsimus alustüve keelsuses. Inglisemõjulise sõna *portabiilne* (vrd ingl *portable*) asemel tuleks kasutada eesti keeles juba käibivat, prantsuse sõnast *portatif* lähtuvat omadussõna *portatiivne*. Muidugi sobib ka omasõna *kantav* (pikemalt *kaasakantav*). Vastavad nimisõnad on *portatiivsus* (mitte *portabiilsus*, vrd ingl *portability*) ja (*kaasakantavus*).

Kas mõõtühikust lähtuv omadussõna on *ne-* või *line-*liiteline?

Mõõtühikutest tuletatud omadussõnad on valdavalt *ne-*liitelised. Näiteks *viiegrammine* (= viie grammi raskune) pakike, kolmeliitri *nõu* (= kolm liitrit mahutav, vrd nimisõna: võttis kaasa kolmeliitri *nõu* ~ kolmeliitri *nõu*), *meetrine*² (= meetripikkune) vai, kümnesendine münt (vrd nimisõna: pillas maha kümnesendise ~ kümnesendilise), sajakroonine summa (vrd nimisõna: võttis taskust sajakroonise ~ sajakroonilise), 30-kraadine palavus,

² Iseseisva sõnana käibiv *meetriline* on kasutusel muusika- ja kirjandusterminina tähenduses 'meetrikasse või meetrumisse puutuv'. Üksnes liitsõnus esinev *-meetriline* lähtub 1) *meetria*-liitsõnast, nt *geomeetriline* < *geomeetria*, või 2) *meeter*-liitsõnast, mis märgib mõõteriista, nt *baromeetriline* < *baromeeter*, või värsimõõtu: *heksameetriline* < *heksameeter*.

180-*kraadine* pööre, kuuekümnepäevane lamp, 1,3-*megapiksliline* pilt.

Mõne mõõtühiku puhul käibib *ne*-tuletise kõrval tähenduselt erinev *line*-tuletis: *liitriiline* (= liitriiviisi) doseerimine, *tonniline* mõõtesüsteem, *kraadiline* jaotus (parem küll liitsõna *kraadijaotus*).

Ajaühikute põhjal saadud tuletised on samuti *ne*-liitelised, nt viiepäevane tööpäev, *nädalane* (= nädalapikkune) äraolek, *aastane* (= aastavanune) laps. Erandiks on *sekund*, *minut*, *tund* ja *kuu*, kus sama sisu väljendab nii *ne*- kui ka *line*-omadussõna: mõnesekundine ~ mõnesekundiline hilinemine, viieminutine ~ viieminutiline paus, kahetunnine ~ kahetunniline loeng.

Sõnast *kuu* on rööpselt moodustatud kaks samatähenduslikku tuletist – pika täishäälikuga *kuune* ja diftongiga *kuine*. Mõlemat sobib kasutada tähenduses 'kuuvanune' ja 'kuupikkune'. *line*-liiteline tuletis *kuuline* on õige üksnes kuupikkust tähistama. Näiteks kutsikas on kolmekuune või kolmekuine, kuid mitte kolmekuuline. Küll saab leping olla kolmekuune, kolmekuine või kolmekuuline.

Kas palgatõus on kümneprotsendine või kümneprotsendiline?

Tähenduses 'mingit arvu protsente moodustav või sisaldav' on *protsendiline* sünonüümne sõnaga *protsendine*. Seega kümneprotsendiline ~ kümneprotsendine palgatõus; viie ja poole *protsendiline* ~ viie ja poole *protsendine* lahus. Täheanduses 'protsentides väljendatud' on *protsendiline* sünonüümne sõnaga *protsentuaalne*: vastajate *protsendiline* ~ *protsentuaalne* jaotamine.

Kas ringhäälingumaja arhitektuurne või arhitektuuriline lahendus?

Mõlemad omadussõnad lähtuvad samast alussõnast, ent erinevad mõnevõrra tähenduselt: *arhitektuurne* on 'arhitektuuri

nõuetele vastav, arhitektooniline' ja *arhitektuuriline* 'arhitektuurisse puutuv, arhitektuuri-'. Sellise paari moodustavad ka näiteks *struktuurne* 'kindla struktuuriga' ja *struktuuriline* 'struktuurisse puutuv, struktuuri-'.

Omadussõna ja nimisõna ühendi asemel on mõnikord parem liitnimisõna, nii ka siin: ringhäälingumaja *arhitektuuri*-lahendus (mitte *arhitektuurne* ega *arhitektuuriline* lahendus), *arhitektuurimälestiste* (mitte *arhitektuuriliste* mälestiste) kaitse, *struktuuriüksus* (mitte *struktuuriline* üksus).

Kas *multikulturaalne*, *multikultuurne* või *multikultuuriline* ühiskond?

Liitsõna *multikulturaalne* on eesti keelde siginenud inglise *multicultural*'i mõjul. Kuna eesti keeles on juba käibel kaks *kultuur*-tüvelist omadussõna, tasub hinnata nende sobivust. Sõna *kultuuriline* tähendab 'kultuuri alale kuuluv, kultuuri-' ja *kultuurne* 'kõrgel kultuuritasemel olev, kultuurinimesele omane'. Tähtsuse põhjal sobib neist kahest liitsõna järellosa *kultuuriline*. Esiosa *multi*- vasted eesti keeles on *mitme*-, *mitmekordne* ja *mitmik*-. Kõike seda arvestades on siin parim lahendus *mitmekultuuriline*. Analoogsed on *monokultuurne* ja *interkulturaalne*, mille asemel on paremad vastavalt *ühekultuuriline* ja *kultuuri-devaheline*.

Kas *traditsiooniline* või *traditsionaalne* marinaad?

Võõromadussõna moodustamisel saab lähtuda kas 1) eesti keeles käibivast võõrnimisõnast, nt *traditsioon* > *traditsiooniline*, *funktsioon* > *funktsiooniline*, *institutsioon* > *institutsiooniline*, *kontseptsioon* > *kontseptsiooniline*, *moment* > *momentne*, *aroom* > *aroomikas*; või 2) rahvusvahelisest seotud võõrtüvest, nt *traditsionaal*- > *traditsionaalne*, *funktsionaal*- > *funktsionaalne*, *institutsionaal*- > *institutsionaalne*, *kontseptuaal*- >

kontseptuaalne, momentaan- > momentaanne (mitte *momentaalne*, vrd vn *моментальный*).

Paljud rahvusvahelised omadussõnatüved kipuvad eesti keelde siginema põhiliselt inglise keele kaudu. Kui tähenduslikku vahet pole (nagu ka ülaltoodud näidete puhul), võiks eelistada eesti keelele omasemat tuletist: *traditsiooniline* marinaad. Seetõttu pole vajadust ka uute võõrapäraste tuletiste järele: *kontekstuaalne* (vrd ingl *contextual*) → *kontekstiline*; *konstruktsionaalne* (vrd ingl *constructional*) → *konstruktsiooniline*; *kolmedimensionaalne* (vrd ingl *dimensional*) → *kolmedimensiooniline* (või omasõnaga *kolmemõõtmeline*); *operatsiooniline* (vrd ingl *operational*) → *operatsiooniline*; *protseduraalne* või *protseduurne* (vrd ingl *procedural*) → *protseduuriline*; *ekstremaalne* (vrd vn *экстремальный*) → *ekstreemne* või *ekstreem-*: *ekstreemsed* tingimused või *ekstreemtingimused*.

Kui samas tähenduses on käibel mõlemad omadussõnad, sobib liitomadussõna moodustamisel võõrapärasem omadussõna liita võõrtüvega ja eestipärasem omadussõna omatüvega, vrd nt *polüfunktsionaalne* ja *mitmefunktsiooniline*.

Kumb on õige omadussõna, kas *elektrooniline* või *elektroonne*?

Esimesel juhul on seotud võõrtüvele liitunud *line-*, teisel juhul *ne-*liide. Mõlemad sõnad on õiged, *elektrooniline* on rohkem levinud. Neid sõnu sisaldavate nimisõnafraaside kõrval saab kasutada ka *elektron*-liitsõnu, nt *elektrooniline* ~ *elektroonne* andmebaas on *elektron*andmebaas. Tähenduselt võrdsed on ka näiteks omadussõnad *analoogiline* ja *analoogne*, *ergonoomiline* ja *ergonoomne*, *eooliline* ja *eoolne*, *sünkrooniline* ja *sünkroonne*. Lühemad sõnad on tekkinud pikemate kõrvale.

Üksnes *ne*-liitelisena on normitud *fotogeenne* (mitte *fotogeeniline*, vrd vn *фотогеничный*) ja *telegeenne* (mitte *telegeeniline*).

Kas õige on *üleriiklik* või *üleriigiline* kokkutulek?

Õige on *üleriigiline* 'kogu riiki hõlmav või puudutav, ülemaaline', nt *üleriigiline* kokkutulek, *üleriigiline* olümpiaad, *üleriigiline* südameprojekt, *üleriigiline* vene rahvakooride festival. Tuletusaluseks on siin kaassõnafaas, millest *line*-omadussõna on saadud ühtaegu liitmise ja tuletamise teel: *üle* + *rügi* + *-line*. Samasugused on *üleestiline* ~ *üle-eestiline* 'kogu Eestit hõlmav või puudutav; kogu Eestile omane' (< üle Eesti), *üleeuroopaline* (< üle Euroopa), *ülevenemaaline* (< üle Venemaa).

Kas *prestiižikas* või *prestiižne*?

Õiged on mõlemad. Üks sõna on moodustatud *kas*-liitega: *prestiiži* + *-kas* > *prestiižikas* ja teine *ne*-liitega: *prestiiž* + *-ne* > *prestiižne*. Tuletistel on sama tähendus: lugupeetav, mõjukas, mainekas. Selliseid sünonüümseid paare on veel *efektikas* ja *efektne*, *koloriidikas* ja *koloriitne*. Mõnel juhul on sünonüümsus osaline, nt *perspektiivikas* 'lootustandev, paljutootav, tulevikuväljavaadetega' ja *perspektiivne* 'perspektiivis joonistatud; perspektiivikas'.

Kas õige on *ebarentaablne* või *ebarentaablik*?

Omadussõna *rentaabel* vastand on *ebarentaabel*: Laev müüdi maha kui ebarentaabel. Osise *-aabel* näol on tegemist ainukese omadussõnade võõrsufiksiga eesti keeles.³ Teise omadussõnasufiksi liitmiseks puudub vajadus. Selliseid sõnu on veel *variaabel* (või *variantne*, kuid mitte *variaabelne*), *reliaabel* (mitte *reliaabne*), *komfortaabel* (või *komfortne*). Neist omadussõnadest saadud nimisõnad on *rentaablus* (*rentaabl/i* + *us*) ja *ebaren-*

³ Vt S. Vare, Võõrliiteid ja seotud võõrtüvesid eesti keeles. – TEA koollisõnastik. Võõrsõnad. Tallinn: TEA, 2006, lk 652.

taablus, variaablus (või *variantsus*, kuid mitte *variabelsus*), *reliaablus, komfortaablus*.

Oma Keel 2007, nr 1 ja 2008, nr 1

Tegusõnatuletus

Kas tegusõna, mis märgib loomade varustamist mikrokiipidega, on *kiipima* või *kiibistama*?

Tegusõna, mis iseloomustab tegevust tulemuse või vahendi kaudu, saadakse enamasti *sta*-liitega. Näiteks märgiga varustamist väljendava tegusõna saamiseks liidame nimisõna *märk* omastava vormile tegusõnaliite *-sta*: *märgi* + *-sta* > *märgistama*, samuti *kiip* : *kiibi* > *kiibistama*, *prahi* : *prahi* > *prahistama* 'prahiga reostama' (vrd analoogne *prügistama*), *hind* : *hinna* > *hinnastama* 'hinnaga varustama, hinda määrama', *võrk* : *võrgu* > *võrgustama* 'Interneti-ühendusega varustama'.

mõte-tüüpi sõnades liitub *sta*-liide nimetava käände vormile, nt *suhe* > *suhestama* 'suhtesse seadma' (mitte *suhtestama*), *piire* > *piirestama* 'piirdega varustama' (mitte *piirdestama*), *valve* > *valvestama* 'valve alla võtma', *surve* > *survestama* 'surve alla panema'. Nimetava käände vormiga haakub ka *da*-liide, kui tuletusalus on nimetavas kahesilbiline ja lõpeb kaashäälikuga. Seejuures nõrgeneb kolmandavänteline tüvi liite ees teisevänteliseks: *tüübel* (III v) > *tüübeldama* (II v), *kapsel* > *kapseldama*, *raster* > *rasterdama*. Nii on ka tüüpsõna enda puhul: *number* > *nummerdama*.

Kas *einetama* või *einestama*, *lõunatama* või *lõunastama*?

ta- (*da-*) ja *sta*-liide on enam-vähem sama tähendusega, kuid neil on välja kujunenud oma kasutuspiirkonnad. Mõnest sõnast

on olemas nii *ta-* kui ka *sta-*verb. Samatähenduslikud on näiteks *eineta* ja *einesta* 'sööma, einet võtma', *lõunata* ja *lõunastama* 'lõunat sööma', *kõdita* ja *kõdistama* 'kõdi tekitama', *mürgita* ja *mürgistama* 'mürgiseks tegema, mürgiga saastama', *mõjutama* ja *mõjustama* 'mõju avaldama'. Sünonüümsus võib olla ka osaline, nt tähenduses 'tuulutama, õhuga varustama' sobib nii *õhustama* kui ka *õhutama*, tähenduses 'ergutama' aga üksnes *õhutama*.

Samas on neidki ühehertsamast tuletusalusest lähtuvaid *ta-* (*da-*) ja *sta-*verbe, mis tähenduselt erinevad, nt *aurutama* 'auruga töötlemas; auru tekitama' ja *aurustama* 'auruks muutma'; *suhkurdama* 'suhkruga üle riputama või magusaks tegema' ja *suhkrustama* 'suhkruks, suhkrutaoliseks tegema'.

Mõne allsõna puhul on normitud üks või teine variant, nt ÕSi järgi on tähenduses 'viiludeks lõikama' õige *viilutama*, mitte *viilustama*.

Kas *turundama* või *turustama*?

Tegusõna *turustama* tähendusega 'turgu leidma, turule saatma [kaupu]' on fikseeritud Elmar Muugi „Väikeses õigekeelsus-sõnaraamatus” (1933). „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat” (1937) esitab peale verbi *turustama* ka sellest lähtuva nimisõna *turustus*.

Verb *turundama* esineb esimest korda 1934. aastal ilmunud Ferdinand Karlsoni ja Johannes Voldemar Veski „Õigusteaduse sõnastikus”. J. V. Veski sõnul kuulub *turundama* (koos teiste esitatud näidetega) „enam või vähem uudisliku laadiga tulemuste liiki”.¹ Sõna pakuti saksa *kotieren* ja vene *комитовать* vasteks. Sõna *koteerima* (sünonüüm *noteerima*) tähendab ÕS 2006 järgi 'börsil hinda või kurssi määrama', võõrsõnade leksikon märgib tähenduseks 'välisvaluuta või väärtpaberite hinda kindlaks mää-

¹ F. Karlson, J. V. Veski, Õigusteaduse sõnastik. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus, 1934, lk VII.

rama; hindama, väärtustama'. „Õigusteaduse sõnastik” annab ka nimisõna *turund*, mis on saadud verbist *turundama* tagasituletuse (konversiooni) teel ja mõeldud märkima börsi.

Neljakümneaastase vaheaja järel ilmus *turund*-tüvi uuesti sõnastikesse seitsmekümnendatel – 1976. aasta õigekeelsussõnaraamatus on nimisõna *turundus*, mis märgib inglise *marketing*'i vastena turuasjandust.

Verbi *turundama* nüüdiseesti kirjakeeleallikad (õigekeelsus- ja seletussõnaraamat) ei tunne, argikeeles kasutatakse seda tihti ekslikult *turustama* tähenduses: ravimeid *turundatakse* → *turustatakse*. Võimalik, et *turundama* kasutuse taga on arvamus, et *turundus* lähtub *nda*-liitelisest tegusõnast (*turu/nda*-ma + *-us*), nagu *turustus* lähtub *sta*-liitelisest tegusõnast (*turu/sta*-ma + *-us*). Tegelikult on *turundus* hoopis *ndus*-liiteline (*turg* : *turu* + *-ndus*), mida on märkinud ka mitmed sõnamoodustusallikad.²

Turundus on tähenduselt laiem kui *turustus*, märkides ÕS 2006 järgi nii turuteadust (käsitleb turu-uurimist, müügikorraldust, turustamist, reklaami jms) kui ka turutegevust (tagab ettevõtte kohanemise turuoludega).

Kas tangid, millega tehakse lakkis juukseid sirgeks, *sirgendavad* või *sirgestavad*? Kas liha saab *peenendada* või *peenestada*?

Küsimus on siin *nda*- ja *sta*-lõpuliste tegusõnade moodustamises omadussõna baasil. Sufiksi *-sta* liidame omadussõna algvõrdele: *sirge* + *-sta* > *sirgestama* 'sirgeks tegema', *peen* : *peene* > *pee-*

² Vt nt M. Erelt, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, 1995, lk 528; S. Vare, Nimisõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus, 1981, lk 122; R. Kasik, Eesti keele sõnatuletus. Teine, täiendatud ja parandatud trükk. Tartu Ülikooli Kirjastus, [2004], lk 136.

nestama 'peeneks tegema'. *nda*-lõpp on tegelikult kahe sufiksi ühend (-*ne* + *-da*), mis tekib sufiksi *-da* liitmisel omadussõna keskvärde vormist lähtuvalle *ne*-liitelisele verbile: 1) *sirge(m* → \emptyset) + *ne-* > *sirge/ne-ma* 'sirgemaks minema'; 2) *sirge/n(e* → \emptyset) + *-da* > *sirge/n/da-ma* 'sirgemaks tegema'; samuti *peenem* > *peenemema* 'peenemaks minema'³ > *peenendama* 'peenemaks tegema'⁴.

Sobiva tegusõna valimiseks hindame kaht tähendust. *da*-liiteline tegusõna (*sirgendama*, *peenendama*) märgib tegevusobjekti viimist (mitte järsku muutust) ühest olukorrast teise või siis (järkjärgulist) varustamist mingi tunnuse või omadusega – vastavalt 'sirgemaks tegema' ja 'peenemaks tegema'. *sta*-liiteline tegusõna (*sirgestama*, *peenestama*) väljendab tegevusobjekti seisundimuutuse põhjustamist, kusjuures alussõna (*sirge*, *peen*) märgib muutuse tulemust: 'sirgeks tegema', 'peeneks tegema'. Juuksehooldusriista nimetusse sobib tugevama tähendusega *sta*-verbi tuletis *sirgestus*: *sirgestustangid*. Liha saab nii *peenendada* 'peenemaks teha' kui ka *peenestada* 'peeneks teha', sõna valikul tuleks lähtuda väljenduseesmärgist.

³ Vt ka S. Mäearu, Nüüdiseesti deadjektiivsed *ne*-translatiivid. – Emakeele Seltsi aastaraamat 34. 1988. Sõna ja termin. Tallinn: Eesti Raamat, 1991, lk 47–54.

⁴ Siin on nähtud ka *nda*-sufiksi liitumist: *suur* : *suure* > *suure/nda/ma*; osa sõnade puhul on nähtud tüvevokaali (*a*, *u*, ka *i*) teisenemist *e*-ks: *must* : *musta* > *muste/nda/ma*; vt nt M. Ereht, T. Ereht, K. Ross, Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007, lk 375.

Kas professor saab *emeriteeruda*? Kas perekond *kohandub* või *kohaneb* uuttes oludes?

Refleksiiv ehk enesekohane tegusõna on sihitu tegusõna⁵ ja väljendab subjekti (tegija, olija) endaga toimuvat tegevust. Suur osa *u*-liitelistest refleksiividest lähtub sihilistest tegusõnadest, näiteks *pilbastuma* 'pilbasteks purunema' < *pilbastama* 'pilbasteks lõhkuma'; *avarduma* 'avara(ma)ks muutuma' < *avardama* 'avara(ma)ks tegema'.

Vajaduse korral saab *u*-verbe moodustada nii oma- kui ka võõrtüvelistest tegusõnadest (ÕSist ei pruugi kõiki neid leida): *emeriteerima* '(vaimulikku, professorit) vanaduspuhkusele laskma, ametist vabastama' > *emeriteeruma*, nt *emeriteerunud* professor; *rehabiliteerima* 'tervist või toimetuleku- ja töövoimet taastama; juuras: karistust kustutama, au ennistama, head nime jalule seadma' > *rehabiliteeruma*; *marineerima* 'äädika ja vürtsiga hoidistama' > *marineeruma*, nt (lase lihal) *marineeruda*; *luitestama* > *luitestuma*, nt liivatasandik on *luitestunud*; *kõrbestama* > *kõrbestuma*; *subestama* > *subestuma*; *sarnastama* > *sarnastuma*; *rahvusvahelistama* > *rahvusvahelistuma*; *üleilmastama* > *üleilmastuma*.

u-lisena on normitud ka varem *i*-lisena käibinud refleksiivid *emigreeruma* 'välja rändama' (mitte *emigreerima*), *migreeruma* 'teisale siirduma, rändama', *immigreeruma* 'sisse rändama', *finišeeruma* 'distanti lõpp-punkti jõudma'.

u-tuletiste moodustamisel tuleb arvestada semantiliste piirangutega. Igast tegusõnast pole *u*-refleksiiv võimalik, harilikult ei moodustata neid sihitutest tegusõnadest, mis juba väljendavad enesekohasust. Nende hulgas on omatüvelisi juurverbe: *kostma* 'kuulduma' (mitte *kostuma*), nt *kostis* hääli, eetrist

⁵ Sihiline tegusõna on tegusõna, mis harilikult esineb koos sihitisega, nt *keetma*, *tänama*, *võitma*, *ärritama*. Sihitu tegusõna esineb ilma sihitiseta, nt *keema*, *lahkuma*, *noogutama*, *undama*.

kostev muusika; *pleekima* 'värvainest või värvusest vabanema' (mitte *pleekuma*), nt välisvärvide toonid *ei pleegi*; *säilima* 'alal hoiduma' (mitte *säiluma*), nt metsad *säilivad*, kaua *säiliv* mahl; *ühtima* (mitte *ühtuma*); ning tuletisverbe: *minestama* 'minestusse langema', *hallitama* 'hallitusega kattuma', *tilgastama* 'pisut hapuks minema', nt piim *tilgastab*.

u-refleksiive ei moodustata ka *ta-/da*-verbidest, mis lähtuvad sihitutest tegusõnadest, sest puudub vajadus samatähendusliku *u*-tuletise järele, nt *kohanema* > *kohandama* > *kohanduma*: perekond *kohaneb* (mitte *kohandub*) uutes oludes.

Enesekohast sisu kannavad ka mõned *eeri*-verbid: *prevaleerima* 'ülekaalutsema, valitsema' (mitte *prevaleeruma*), nt 1990ndate alguses *prevaleeris* arvamus .. ; *resideerima* 'elama, asuma (kõrge võimukandja kohta)' (mitte *resideeruma*), nt suuraadik *resideerib* Riias.

Siiski on üksikuid selliseid tegusõnapaare, kus sihitu enesekohase verbi kõrval käibib ka *u*-tuletis. Võrdselt võimalikud on näiteks *opteerima* ja *opteeruma* 'kodakondsust valima (eriti ühelt riigilt teisele mineval maa-alal)', *kalgenema* ja *kalgenduma* 'tarduma, tardudes kokku minema'.

Kas kursusele *registreeritakse* või *registreerutakse*?

See on sage küsimus. Tegusõna *registreerima* tähendab 'kirja panema, üles märkima, sisse kandma' ja *registreeruma* 'end registreerima või registreerida laskma'. Kui registreeritakse ennast, siis saab *registreeruda*. Registreerida saab ka teisi, nt *registreeris* enda ja oma kolleegid teabepäevale. See, kes on end registreerinud, on pigem *registreeruja* (või *registreerunu*) kui *registreerija*. Palume *eelregistreeruda* on õige, kuigi harilikult öeldakse *eelregistreerida*.

Kumba sõna kasutada, kas *segmenteerima* või *segmentima*?
Kas on olemas sõna *püreeerima* või *püreeestama*?

Võõr- ja omaliitega verb või otsetuletis⁶ käibivad võrdväärsete variantidena juhtudel, nagu *arhiveerima* ja *arhiivima*, *installeerima* ja *installima*, *positsioneerima* ja *positsioonima*, *programmeerima* ja *programmima*, *projekteerima* ja *projektime*, *rajoneerima* ja *rajoonima*, *sekvestreerima* ja *sekvestrima*, *skaneerima* ja *skannima*, *standardiseerima* ja *standardima*, *struktureerima* ja *struktuuristama*.

Pikema, mitme sufiksiga variandi asemel tuleb kindlalt eelistada lühemat *eeri*-sõna või lühenenud tüvega liiteta verbi: *digitaliseerima* → *digiteerima*, *friteerima* ~ *fritüürima* → *frittime*, *inventariseerima* → *inventeerima*, *minimaliseerima* ~ *minimiseerima* → *minimeerima*, *optimaliseerima* ~ *optimeerima* → *optimeerima*, *prioritiseerima* ~ *prioritetiseerima* → *prioriseerima*, *sponsoriseerima* ~ *sponsoreerima* → *sponsima*, *spondeerima*.⁷

Tihti sobib *eeri*- või *eeru*-tegu sõna asemele paremini omaliitega verb või otsetuletis. Näiteks *apostilleerima* → *apostillima* 'apostilli lisama', *diagnostitseerima* ~ *diagnooseerima* → *diagnoosima*, *europaliseeruma* ~ *europaseeruma* ~ *europaiseeruma* → *europastuma*, *fokuseerima* → *fookustama*, *internetiseerima* → *internetistama* ~ *internettima*, *karamelliseerima* → *karamellistama*, *litsentseerima* → *litsentsima*, *püreeerima* → *püreeestama*, *segmenteerima* → *segmentima*, *sorteerima* → *sortima*.

⁶ Otsetuletuse korral lisatakse käändsõna tüvele verbi morfoloogilised tunnused ilma liidet kasutamata.

⁷ *eerima*-tegu sõnade kohta vt ka S. Mäearu, *eerima*-verbid keelekorraldussõnaraamatus. – T. Erelt, T. Leemets, S. Mäearu, M. Raadik, Keelenõuanne soovitab. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1996, lk 42–47; T. Erelt, Terminiopetus. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 255–257.

Võõrtüvelisest teonimest lähtuvale tegusõnale tuleks eelistada selle teonime aluseks olnud verbi, nt (*inaugureerima* > *inauguratsioon* >) *inauguratsioonima* → *inaugureerima*, (*monterima* > *montaaž* >) *montaažima* → *monterima*, (*dreenima* > *drenaaž* >) *drenaažerima* → *dreenima*. Mõnel juhul on tuletisverbi asemel selgem fraas, nt *garažerima* → *garaaži panema*, *garaažis hoidma*.

Ületuletust esineb ka oma tegusõnade puhul: *elulema* → *eluma* 'üle elama, ellu või püsima või alles jääma' (eeskätt on kasutusel meditsiinistatistikas nimisõnatuletisena *elulemus* → *elumus*); *levinema* → *levima*; *paremustama* → *parandama*, *parendama*; *teravustama* → *teravdama*.

Mõnel juhul ilmneb vastupidine tendents: kasutatakse liite võrra lühendatud sõna, aga õige on siiski just pikem kuju: *kõduma* → *kõdunema*, *lülima* → *lülitama*. Samas on käibel selliseid analoogseid lühema ja pikema verbi paare, mille tähendus kattub täielikult, nt *kiduma* ja *kidunema* 'viletsaks jääma'; pödur olema, kiratsema', *loojuma* ja *loojenema* 'looja minema'; või osaliselt, nt *hävima* 'otsa või hukka saama' ja *hävinema* 'järgjürgult, vähehaaval hävima'.

Määrsõnatuletus

Miks on sõna *koheselt* ebasoovitatav (ÕSis looksulgudes)?

Määrsõnadel *kohe* ja *koheselt* ei ole tähenduslikku vahet, *koheselt* on saadud omadussõnast *kohene*, mis omakorda lähtub määrsõnast *kohe*. Seega on tegemist ületuletusega, st tuletis (*koheselt*) ei anna tuletusaluse sõnaga (*kohe*) võrreldes sisu poolest midagi juurde. Sellistel juhtudel tuleks eelistada *lt*-määrsõna aluseks olnud sõna või fraasi: plaaster nahalt *koheselt* → *kohe* eemaldada; mobiiltelefon peab olema *ööpäevaringselt* → *ööpäev läbi* sisse lülitatud; ei tulnud *varasemalt* → *varem* kokku lepitud

kohta; *teistkordselt* → *teist korda* kokku kutsutud üldkoosolek; *vastastikuselt* → *vastastikku* kasulik koostöö; *mõlemapoolselt* meeldiv → *mõlemale poolele* meeldiv. Samuti *aastaringelt* → *aasta ringi*, *esmakordselt* → *esimest korda*, *igapäevaselt* → *iga päev*, *suukaudselt* → *suu kaudu*, *üleeestiliselt* → *üle Eesti*, *täisajaliselt* → *täisajaga* jne.⁸

Kas sõna *meretsi* võib ikka kasutada?

Selle sõna õige vorm on *meritsi* 'merd mööda, mereteed pidi', mis lähtub nimisõna *meri* nimetavast. Enamasti liitub *tsi*-liide aga tõepoolest omastava käände vormile: *nimetsi* 'nimepidi, nime järgi', *meilitsi* 'meili teel', *postitsi*, *veebitsi*, *telefonitsi* 'telefoniga, telefoni teel', *võrgutsi* 'võrgu kaudu'. Mitmuse tüvest on saadud *maitsi*, *teitsi*, *sõnutsi* 'sõnade järgi, sõnade kohaselt, sõnul', *süvitsi* 'sügavuti, süviti'.

Kumb on õige, kas *inimeseti* või *inimesiti*? Kas *maakonniti* on sobiv tuletis?

ti-liitele eelneb harilikult ainsuse omastava tüvi: *silbiti*, *hommi-kuti*, *tegevusalati*. Mitmuslik tüvi on tavalisem siis, kui sõna on mitmuses *i*-tüveline, nt *osa* : *osi* + *-ti* > *ositi*, *inimene* : *inimesi* > *inimesiti*. Tüvi ei ole mitmuslik siis, kui ainsuslik tüvi on *i*-line, nt *sessiooniti*, või moodustuks mitmuses diftong, nt *liikmeti*.

Astmevahelduslike sõnade tugevaastmeline tüvi nõrgeneb liitumisel: *keeliti* (II välde, vrd mitmuse osastav *keeli* III välde), *päeviti*, *esmaspäeviti* (mitte *esmaspäevati*). Ka *kond*-liiteliste alussõnade puhul moodustatakse tuletis nõrgenenud tüvega mit-

⁸ Vt ka S. Mäearu, *It*-liitelised mäarsõnad. – T. Erelt, M. Erelt, M. Raadik, T. Leemets, S. Mäearu, Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000, lk 117–139.

muse vormist: *perekondi* > *perekonniti*, *piirkonniti*, *valdkonniti* jne. *ti*-määrsõnad sobivad asendama paberlikku ühendit (mille) *lõikes*, nt maakondade *lõikes* → *maakonniti* ~ *maakondade kaup*, teaduskondade *lõikes* → *teaduskonniti* ~ *teaduskondade kaup*.

Õösiti 'öistel aegadel, öödel, öiti' lähtub määrsõnast *öösi* 'öösel', mitte pole seotud määrsõnadega *ööseks* ega *öösel*. Alus-tüve lõppvokaal on asendunud tuletises *kevaditi*; argikeeles on käibel ka omastava tüvest lähtuv *kevadeti*.

Kas sõnadel *kiiresti* ja *kiirelt* on tähendusvahe?

Neil sõnadel tähendusvahet ei ole: aeg kaob *kiirelt* ja *kiiresti*. Samasugused on ka nt *lahkelt* ja *lahkesti*, *hõlpsalt* ja *hõlpsasti*; muusika mängib *valjult* ja *valjusti*. Kui sama tähendusega on määrsõnade algvõrdevormid, on seda ka keskvõrdevormid: *lahkemalt* ja *lahkemini*, *hõlpsamalt* ja *hõlpsamini*, *valjemalt* ja *valjemini*. Osalised sünonüümid on nt küsi *julgelt* ja *julgesti*, vrd *julgesti* 'kindlasti, kahtlemata' üle saja osavõtja; vastab *lihtsalt* ja *lihtsasti*, vrd *lihtsalt* imetlusväärne; külma ilmaga võib *kergelt*, *kergesti* 'hõlpsasti' külmetada, vrd olen *kergelt* 'natuke' külmetanud. Tähenduselt erinevad *kindlalt* 'tugevasti, kõvasti, vankumatult' ja *kindlasti* 'kahtlemata, tingimata, igal juhul', nt seisab *kindlalt* püsti, tulen *kindlasti*.